

Osvaldo Cariola

Sandhedens mestre

Forarbejde til oplæg ved Freuds Agorás vinterseminar 2018

På baggrund af en nærmere bestemmelse af signifikansproblematikken i psykoanalysen, producerer Jacques Lacan fra efteråret 1969 en redegørelse over diskursivitetens indre sammenhæng som medførte en ny præcisering af subjektets inddragelse i talens forfatning. Definitionen af 'signifikanten' som det, der *'repræsenterer et subjekt for en anden signifikant'* (en formulering som først vinder indpas hos Lacan i løbet af tresserne), bidrog til at afgrænse fire elementære konfigurationer af signifikantrelationerne, som, under betegnelsen 'diskurser', blev genstand for forskellige undersøgelser i de følgende år.

Udgangspunktet for disse studier var først og fremmest præciseringen af de formale betingelser for (hvad Lacan kaldte) *den psykoanalytiske akt*, for så vidt denne foranlediges af analytikerens særegne position i erfaringen¹.

For enten anskues denne akt som blot en følge af analytikerens velvillighed og hittepåsomhed i ny og næ, altså som kontingent, eller også indskrives den inden for rammerne af selve den materialitet som hypotesen om det ubevidste benævner — hvorfor man i så fald afgjort har en interesse i at kende mere til det rum hvori den finder sin sammenhæng.

Nødvendigheden af at foretage en kortlægning af *analytikerens diskurs's* strukturelle —dvs. reelle— grundlag, bliver derfor påtrængende, og or at kunne udføre denne opgave må Lacan selvsagt også benævne og undersøge organiseringen af de 'tre andre diskurser': de såkaldte mesterens-, hysterikerens- og universitære diskurs.

*

Der er vel i første omgang ikke andet at gøre end at konstatere, at 'De fire diskurser' unægtelig har gjort stor lykke ved alskens *French Studies*. Men vi må også med det samme gøre klart, at styrken ved disse fire ligger mindre i deres eventuel bidrag til kulturdebatten dér sidst i '60erne (f.eks. vedrørende ideologi-teorien og diskursiviteten i det hele taget,²) og den omstændighed, at de snarere udgør kulminationen af en længerevarende overvejelse vedrørende 'den Anden' (*l'Autre*), som logisk kategori. En undersøgelse som Lacan vitterlig har haft undervejs i mindst to årtier³.

På tærsklen til '70erne foretager Lacan derfor en form for sammenfatning, der søger at pege på de omfattende epistemologiske konsekvenser som indføringen af signifikantbegrebet har for opfattelsen af rationaliteten — herunder fordi rationaliteten derned selv må forstås som et 'diskursivt' anliggende.

Det springene punkt ved dette greb er selvfølgelig den *imprædikative*⁴ bestemmelse Lacan anvender i sin definition af signifikanten. For — at sige, at '*un signifiant est ce qui représente un sujet pour en autre signifiant*' er lige præcis hvad standardlogikken

¹ *L'acte psychanalytique* var i øvrigt overskriftet for arbejdsåret 1967-1968

² Hvilke selvfølgelig kan være interessant nok og må bestemt tages i betragtning — diskussionerne med Louis Althusser eller Michel Foucault derom, f.eks., er bestemt udbytterige, men har som sådan, dvs. i relation til Lacans ærinde og fraregnet den 'idéhistoriske' relevans, ikke den store betydning..

³ Aforismen « *l'inconscient c'est le discours de l'Autre* » formuleres i begyndelsen af halvtresserne og resumerer diskussioner der rækker i hvert fald ti år tilbage.

⁴ Som ikke er bare et spørgsmål om 'selv-referentialitet', sådan som den logiske positivisme har ville reducere det til. I psykoanalysen tematiserer den nødvendigvis gentagelsens forudsætninger.

fordømmer allermest (de *imprædikative definitioner* rangeres simpelthen som en variant af Russells paradoks), hvorfor han må føre en vedvarende diskussion med både matematikken (mængdelæren), logikken (udsagns- og prædikatslogik) og en vis videnskabelig tradition (Popper). Lacan konfronterer simpelthen psykoanalysens signifiant-lære med de spørgsmål som den såkaldte 'grundlagskrise' lagde frem i begyndelsen af 1900 tallet og som ret beset har domineret overvejelserne derom lige siden med ideologien om 'videnskabsteori'.

I seminaret fra 1969-1970 medinddrager Lacan eksplicit 'videnskaben' i diskussionen⁵, i en bestræbelse på at fundere Freuds dynamiske standpunkt ved hjælp af de forhold som signifikantrelationen tematiserer. Formålet er da at få afklare *la dynamique de la vérité*⁶, som han siger, eftersom sandhedsdimensionen er uadskillelig fra den psykoanalytiske erfaring — hvilket tilsyneladende ikke er tilfældet for de førnævnte discipliner idet de netop synes at finde deres styrke i en systematisk udgrænsning og negligering heraf. Man forstår derfor udmærket at en afklaring af dette spørgsmål må bidrage ikke blot til en præcisering af den pågældende dynamik, som psykoanalysen har med at gøre. Den skal også bruges til at forklare hvordan hypotesen om det ubevidste danner, 'fra vran-gen af'⁷, grundlaget for enhver rationalitet.

*

Men at ville vide noget om 'sandhedens dynamik' rejser til gengæld spørgsmålet om arten af den viden der skal til, for at kunne sige noget om den.

Det medfører at man må interessere sig for de indbyrdes relationer, som 'viden' og 'sandheden' må etablere, for så vidt der er tale om sammenhænge som ingen diskursivitet kan se bort fra.

Derfor er det at allerede ved anden seance i *L'envers de la psychanalyse* (den 17.12.69) Lacan erklærer ganske eksplicit at « *Le savoir est mis au centre, sur la sellette, par l'expérience psychanalytique* », hvilket svarer til sige at under den analytiske erfaring må viden sættes på prøve. Efterfølgende måtte han bruge adskillige seancer for at arbejde sig igennem hvad dette vil sige.

⁵ Her i form af termodynamikken 2. lov vedrørende entropien. Ved at pege på 'matematikken', 'logikken' og 'videnskaben' henviser Lacan netop til praksisser vis styrke ligger i deres prædikative standpunkter. Det siget sig selv at han ikke på noget tidspunkt afviser berettigelsen ved disse discipliner. Tværtimod. For ham gælder det snarere om at undersøge hvordan de spørgsmål som psykoanalysen rejser, vedvarende finder genklang netop de steder, hvor de nævnte praksisser kommer til kort med hensyn til at fastholde deres prædikative forsæt. For sagen er, at de formale discipliner må før eller siden give plads (omend modstræbende) til problemstillinger som med nødvendighed må tage imprædikative synspunkter i betragtning — lad os eksempelvis sige, og for at holde os til hvad Lacan kendte til på daværende tidspunkt: diskussion af mængdelærens udvalgsaksiomet; inddragelse af intuitionistiske overvejelser i anskuelsen af logikken; kvantemekanikkens særheder. Sådanne øvelser havde for Lacan det formål at begrunde Freuds metapsykologiske antagelser (topik, dynamik, økonomi) ud fra nogle andre kriterier end den genetiske betragtning (fylogenese, ontogenese og således videre) der lå til grunde for Freuds intellektuelle horisont. Og fordi Lacan anså enhver ontologi for uvedkommende, var han overordentlig interesseret i det type studier der angår hvad man i dag ville kalde 'komplekse systemer'. Hvis han stadig levede kan man derfor godt forestille sig at Lacan i dag ville følge med i mindst sådan noget som 'kategoriteorien' (inden for matematikken), 'derealismen' (inden for logikken), 'topologisk symmetri' (inden for fysikken) og 'emergens-teorien' (inden for biologien). Al sammen sager der hver på sin måde lægger til en kvalificering af *la logique du signifiant*.

⁶ 'Sandhedens dynamik' – jvf. f.eks. seancen fra den 18. februar 1970.

⁷ « *L'envers de la psychanalyse* » som titlen for den 17. seminar (1969-1970) siger det.

Der spørges således til forbindelsen mellem instinktet og viden; om håndværket som *savoir-faire* og slavens viden; om den viden der kan lade sig videreføre (*episteme*) og om Mesterens lutter teoretiske viden — blandt meget andet. Alt sammen i en bestræbelse på at indkredse den viden som måtte være på spil i den analytiske akt, både når den fremføres som *savoir-faire* og i begrebslig form. Man ser derfor nemt at 'vidensproblematikken' udgør kærnen i Lacans diskursbegreb⁸.

Han foreslå en undersøgelse derom med to væsentlig holdepunkter:

- Det ene kender vi trods alt tilstrækkeligt til. Det drejer sig om det ubevidste, for så vidt det vedrører *le non-su*. Ikke 'ikke-viden' (som det desværre tankeløst 'oversættes' til glæde for alkens okkultisme), men en viden, der ikke kendes-ved (ikke kender til-sig-selv⁹), og som ikke desto mindre hører med (og gøres gældende) hver gang der siges ('tænkes') noget. Altså: det ubevidste for så vidt det angår en diskurs hvis struktur overskrider talen (jf. Lacans udsagn om at han efterlyser '*un discours sans parole*', en diskurs uden snak).
- Det anden er noget mere besværligt og svært at håndtere, fordi det vedrører de forbindelseslinjer der åbenbart findes mellem viden og nydelsen. Det drejer sig om et spørgsmål der har været længere undervejs hos Lacan og som her undersøges i forhold til den Anden og kastrationen. Det er relationen mellem *gentagelsen*, *dødsdriften* og *nydelsen* der er på færde, og som får Lacan (26.11.1969) til at definere viden som *ce qui fait que la vie s'arrête à une certaine limite vers la jouissance*. Hvorfor *le chemin vers la mort n'est rien d'autre que ce qu'on appelle la jouissance*.

Ved hjælp af sådanne parametre nærmer Lacan sig det 'komplement' han mener han må give sin gamle definition af det ubevidste som *discours de l'Autre*, idet han nu sidst i '60erne præciserer at *le discours de l'Autre, c'est la Jouissance de l'Autre*.

*

Der er her at spørgsmålet om "mesteren" viser sig at være ganske centralt. Thi det tematiserer en størrelse, hvis myndighed og/eller handlerum skal være tilstrækkelig kohærent, så den kan få nydelsen til at producere noget andet end døden.

Man forstår derfor godt at Lacan tager udgangspunkt i 'Mesterens diskurs' når han giver sig til at udfolde sin 'lære' om 'de fire diskurser'. For det første skridt i redegørelsen må netop være det, at notere specificiteten ved den relation (her noteret med \rightarrow), denne 'første' signifikant etablerer med 'alle de andre'.

Allerede den mest elementære notation af signifikant-relationen ($S_1 \rightarrow S_2$), lader nemlig en *undtagelse* (S_1 , som dermed står for den signifikant som formår at sige nej til den Andens nydelse totaliserende bestræbelser, dvs. entropi) intervenere¹⁰ over for en *viden* (S_2 , som *netværket* af alle andre signifikant'er¹¹), som dermed netop ikke kan være fuldkommen. Denne undtagelse, denne S_1 , har med kastrationen at gøre og er i det hele taget en sand gåde. Lacan bruger i hvert fald dagevis, år efter år på at hitte ud af hvordan det kunne lade sig gøre at der gives en signifikant med sådan en egenskab, og for at

⁸ I seminar 19., fra arbejdsåret 1971-1972, tager han det igen op: « *Le savoir du psychanalyste* ».

⁹ *Un savoir qui ne se sait pas*: 'Det vidste jeg ikke' eller 'det havde jeg ikke tænkt på' eller 'jamen dog!'. som det formuleres fra divanen af.

¹⁰ Det er Lacan der anvender denne vending.

¹¹ 'Signifiant' er den lingvistiske term der indgår i definitionen af tegn-begrebet. 'Signifikant' er hvad der repræsenterer et subjekt for en anden signifikant.

markere denne særlige status kalder han S_1 for 'mester-signifikant' for så vidt det er akkurat denne signifikant der muliggør subjektets fremkomst.

Det afgørende i overvejslen er således at forklare karakteren af denne særegne signifikant, og hvorfor den kan indtage en sådan styrende, ledende, vektoriserende ... ja, *mesterposition*.

Dertil kommer, at det er denne *signifiant maître* der foranlediger fremkomsten af diskursiviteten i og med subjektets tilblivelse.

Der må derfor skelnes mellem *le signifiant maître*

S_1

og *le discours du Maître*

$$\frac{S_1}{\S} \rightarrow \frac{S_2}{a}$$

som to forskellige anliggender, som selvfølgelig er beslægtede men må teoretisk behandles for sig.

For den første er til stede i enhver diskurs mens den sidste kun kommer i stand når S_1 tager kommandopladsen (eller 'agentens-', eller 'den dominerende-', eller '*le semblants* plads' — Lacan forsøger sig med forskellige betegnelser) i operationen:

$$\frac{\textit{kommando}}{\textit{sandhed}} \rightarrow \frac{\textit{arbejdet}}{\textit{produkt}}$$

'Mesterens diskurs' kommer således i stand når mester-signifikanten (den styrende signifikant / den signifikant der noterer selve signifikant-relationen) — altså $S_1 \rightarrow$) — befinder sig på kommandopladsen, dvs. foreskriver arbejdets fortsatte gang.

Vi har derfor en procedure hvor S_1 byder S_2 til at holde op med at køre i tomgang (som en viden der nyder sig selv) og i stedet producere noget nyt i form af mernydelse (hvilket læner sig op ad relationen mellem værdi og merværdi hos Marx).

$$\frac{S_1}{a} \rightarrow \frac{S_2}{a}$$

Men hvad er 'Mesteren' ? Hvad forstår Lacan ved *le Maître* ?

Og dermed: Hvordan skal vi begribe 'Mesterens diskurs' ?

*

Det er desværre ikke ligetil og Lacan indrømmer det ganske af sig selv¹². Især fordi de termer han anvender (ikke mindst ordene: 'mester' og 'universitær'), kan give anledning til misforståelser. Han sætter ganske vist sin lid til at de anvendte algebraiske notationer vil afklare noget af det i og med deres kombinatorik, med det er klart at semantikken indhenter ham også. Han må derfor forklare sig.

¹² Den 17.12.1969 taler han for eksempel om *l'énigme de la fonction du Maître*.

Lacan henviser derfor flere gange til antikkens herre-slave relation som kredser omkring slavens *savoir-faire* og den nydelse (dvs. anvendelse som *usus fructus*) der knytter sig til den. Han forholder den til Hegels tematisering af herre-knægt relationen, for dermed at gøre opmærksom på, at hvis man dér finder *un discours du Maître modernisé*, så må skyldes det at videns status deri er forandret i forhold til oldtiden (hvilket i hvert fald også vil sige en forandring af den gældende *usus fructus*¹³). Her viser det sig ganske tydeligt at 'viden' kan fremstå i forskellige skikkelser som kan både købes og sælges. Det er derfor interessant at se hvad der så sker når den viden, der knyttes til slavens *savoir-faire*, frarøves¹⁴ ham eller hende og formuleres som teoretisk-viden. Hvorom alting er: den moderne Mester i Hegels tid er en helt anden type end antikkens. Og hvis det nu er kapitalisten der tager teten, er det ganske afgjort at det skyldes produktionen af en ny type viden;

$$\frac{\$}{\quad} \longrightarrow \frac{S_1}{S_2} ,$$

hvilket, overraskende nok måske, samtidig viser 'hysterikerens diskurs' fra dens mere sympatiske side eftersom det er når $\$$ indtager førerens position at mester-signifikanten selv sættes i arbejde for at producere en ny S_2 . Men spørgsmålet dér vedrører, igen, arten af den pågældende viden samt måden hvorpå den kapitaliseres.

Lacans 'diskurser' er således uløseligt forbundet med hinanden og kan ikke ses isoleret. Derfor er det ved at se hvordan 'mester-signifikanten' deltager i de forskellige diskurser (f.eks. i sandhedsposition i den 'universitære diskurs'

$$\frac{S_2}{S_1} \longrightarrow \frac{a}{\quad})$$

at vi kan nærme os hvad der egentlig ligger i mester-problematikken.

*

Det er inden for dette komplekst at mit oplæg til vinterseminaret i januar 2018 vil finde sin plads: nemlig i brudfladerne diskurserne imellem; i ændringerne i den signifikant-mæssige fordeling; i omstændighederne omkring produktionen af nye mester-signifianter:

$$\frac{a}{\quad} \longrightarrow \frac{\$}{S_1}$$

¹³ Bemærk at her handler det både om adgang til og anvendelse af (dvs. nydelse af) henholdsvis viden som sådan og dens effekter (og/eller produkter). Det drejer sig selvfølgelig om et anliggende der vedrører brugsretten: for en ting er træet og noget andet er dets frugter. Jeg kan i visse tilfælde have ret til at nyde af (nogle) frugter (men ikke af grenene, f.eks.), af grenene (men ikke af træet), af træet (men ikke jorden), af jorden (men ikke af floden), osv. Kombinationerne er utallige. Når det drejer sig om slaven gælder for så vidt den samme problematik, bortset fra at dennes *savoir-faire* er mere alsidig og radikaliserer potentialiteten (altså den omstændighed, at jeg kan beregne mig frem og dermed foregribe hvad denne vil kunne producere/give mig adgang til).

¹⁴ Det er Lacans udtryk.

en sag der øjensynlig vedrører 'analytikerens diskurs' i og med at den, ifølge den lacanske algebra, forudsætter objektet på kommandopladsen, men som også kan have andre implikationer.

Jeg vil derfor med udgangspunkt i den belgiske hellenist Marcel Detiennes bog « *Les maîtres de vérité dans la Grèce archaïque* » (ph.d. afhandling fra 1965 genudgivet i 1995 med nyt forord) forsøge at begribe den ændring i tankegangen, der finder sted i oldtids Grækenland i perioden fra ca. den 6. til den 4. århundrede før vores tidsregning, en forskydning der medfører en afgørende forandring i de da gældende intellektuelle parametre og som vi fortsat mærker den dag i dag. Thi forandringen af sandhedskriterierne foranlediger ikke kun en mærkbar udskiftning af de figurer som en tidlang havde fungeret som sandhedskilderne. Det er selve opfattelsen af sandheden der dermed rykkes ved, i takt med at en ny begribelse af viden (hvilke i høj grad vil sige: en ny begribelse af sproget), vinder indpas.

Fra at have været i digternes og oraklernes hænder er det nu filosofferne og videnskabsmændene der tager vare på sandheden. Fra at have befundet sig ude på landet og i nærheden af vanskeligt tilgængelige egne er det nu i byerne og navnlig deres torve at sandheden finder husly. Nu er det i dialektikken at den søger sin næring efter at have stølet på retorikkens kunstlede former.

Det såkaldte 'Græske mirakel', denne nærmest kambriske eksplosion af kunst og kultur, videnskab og matematik, dialog og argumentation, bunder til syvende og sidst i en ændring af opfattelsen af sproget og talen, i en fortsat enestående forbindelse mellem *aletheia*, *logos* og *agoráen*.

Kan man mon i den forbindelse tale om at 'en ny signifikant' indtraf i den daværende diskursivitet?

Spørgsmålet er selvfølgelig ikke nyt. For selv i oldtiden var man klar over at der var sket noget usædvanligt. Renæssancen genoptager blot forundringen og vores egen tid spørger gudskelov fortsat hertil. Således i Ivar Gjørups på mange måder enestående bog, « *Platons gåde. Den levende skrift* » fra 2016, som langt hen ad vejen undersøger denne problematik fra skriftens side. Et aspekt som vil blive taget i betragtning under oplægget hvis tiden og forstanden giver sig.¹⁵

¹⁵ I denne forbindelse er det absolut på sin plads at gøre opmærksom på Keld Zeruneiths seneste og meget vigtige bidrag til det civilisatoriske arbejde, nemlig bogen « *De sidste tider. Hedenskab heroiske kristendom* » fra i år (2017), hvor han med udgangspunkt i *Beowulf* heltekvadet undersøger de signifikantmæssige forandringer der finder sted i og med indføringen af kristendommen i Nordeuropa. Der er ikke blot tale om et stykke mentalitets historie som vi her præsenteres for. Det er i egentlig forstand en undersøgelse af omstændighederne omkring et konkret eksempel på ændring i subjektiveringsbetingelserne, som psykoanalytikerne afgjort har noget at lære af.